

**„Camera interzisă”. Documentele secrete
din fondul de arhivă al Universității din Iași**

Cătălin BOTOȘINEANU*

Introducere

La o primă vedere, faptul că într-un fond de arhivă al unei instituții academice se regăsesc documente clasificate, scoase la lumină atât de târziu, este cel puțin bizar. Cercetătorii ultimelor decenii, care au studiat dosarele arhivei Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, au tot dreptul să fie indignați: o anumită categorie de surse primare nu le-a fost accesibilă până acum. Cum a fost posibil acest lucru? Această întrebare rămâne principala miză a oricărei cercetări, în condițiile în care niciun alt fond deținut de Arhivele din Iași sau de alte arhive județene nu se poate „lăuda” cu un asemenea portofoliu¹. Actele confidențiale sau clasificate din perioada interbelică, din timpul războiului și din anii '50, păstrate în arhiva primei universități a României moderne, constituie o poveste care merită a fi deslușită.

Asupra transparenței existente în orice instituție care poartă titlatura Arhive persistă încă semne de îndoială. Utilizatorii au dreptul să cunoască existența unor fonduri sau a unor părți structurale care sunt retrase din cercetare. Aceasta este o obligație prevăzută inclusiv în Codul de deontologie arhivistică². În măsura în care sunt luate în evidență, se află în curs de prelucrare sau doar sunt preluate, fondurile din cadrul Arhivelor Naționale sunt reflectate în instrumentele de informare puse la dispoziția publicului. Cu toate acestea, depozitele de mari dimensiuni, care conțin fonduri încă neprelucrate sau care nu au fost solicitate de cercetători, pot ascunde surprize. Dacă luăm în calcul și diversele tipuri de intervenții realizate asupra arhivelor de-a lungul timpului – inclusiv mutări sau transferări –, se conturează imaginea unei posibile explicații. La fel de adevărat

* Arhivist la Arhivele Naționale Iași, doctor în Istorie; e-mail: catalin_botosineanu@yahoo.com.

¹ Pot doar spera ca documentele clasificate din fondurile celorlalte universități ieșene să mai existe, inclusiv cele ale Universității „Alexandru Ioan Cuza” din perioada 1954-1989, deși, în diferite momente ale perioadei postdecembriste, multe din aceste documente, aflate încă în gestiunea unor instituții, au fost distruse. Vezi cazul distrugerii documentelor clasificate la Primăria Cluj în Livia Ardelean, *Probleme legate de crearea Fondului Arhivistic Național și problema distrugerii parțiale a arhivelor în secolul XX*, în „Anuarul Arhivelor Mureșene”, IV/2015, p. 96-106.

² Disponibil on-line la adresa <https://arhivelenationale.ro/site/wp-content/uploads/2022/01/Codul-de-deontologie-arhivistic%C4%83.pdf>.

este faptul că profesia de arhivist este una de acumulare, în care deprinderile și cunoștințele se decantează în timp.

Textul de față își propune să explice apariția unui nou inventar în lista instrumentelor de evidență ale unuia dintre cele mai cercetate fonduri ale Arhivelor din Iași, fondul Universității „Alexandru Ioan Cuza”³. Este de înțeles că, la peste patru decenii de la preluarea documentelor, după finalizarea prelucrării și publicarea a două inventare⁴, această nouă „arhivă” poate ridica suspiciuni serioase, cu atât mai mult cu cât nu a intervenit nicio preluare suplimentară de documente de la Universitate. Miza intervenției mele este legată tocmai de explicațiile suplimentare pe care acest instrument de informare științifică al fondului Universității le reclamă. Voi dezvolta subiectul pornind de la metodologia de lucru aplicată de arhiviștii ieșeni acestui fond în anii '70 și '80 ai secolului trecut. Nu divulg informații „din interior”, nu denunț un sistem trecut și nici nu trădez vreo cutumă sau tradiție arhivistică. Este doar un demers cât se poate de profesional, bazat pe cerințele minimale ale Standardului ISAD (G), care stabilește un set minimal de elemente descriptive pentru un fond de arhivă⁵. Inventarul este doar unul dintre acestea, alături de alte informații necesare cercetătorului pentru a-și apropia informațiile din dosare. Aceste detalii – legate de contextul creării, conținutul documentelor, precum și de istoricul gestiunii și al prelucrării arhivei – voi încerca să le prezint aici.

Este vorba despre o parte structurală, organizată odată cu aducerea fondului în depozitele Arhivelor ieșene, și anume *Corespondența secretă a Universității din Iași*. Această secvență a arhivei nu era înscrisă în bazele de date arhivistice ale instituției Arhivelor (acte de preluare, registre de evidență, inventare, ghiduri topografice) și nu era cunoscută nici unor cercetători importanți ai istoriei așezământului ieșean. Volumele ocazionate de marcarea a 125 și 150 de ani de existență ai Universității nu au menționat aceste acte printre sursele valorificate⁶. Doar unii istorici au avut acces la dosare, însă nu au semnalat existența arhivei ca atare, ci au utilizat doar anumite informații conținute de acestea.

Voi oferi un cadru pentru o posibilă discuție legată de producerea arhivelor, în general, și, în mod particular, de universul specific al documentelor

³ AN-Iași, inventar nr. 2770, *Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Corespondența Secretă, 1920-1961*. Inventarul se poate consulta la Sala de Studiu a AN-Iași sau on-line, după ce va fi încărcat.

⁴ *Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Rectoratul 1860-1944. Inventar arhivistic*, vol. I, București, 1985; Rodica Eugenia Anghel, *Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”. Facultatea de Litere*, vol. II, București, 1998. Inițial, arhiviștii ieșeni au gândit un plan mai ambițios, cu o serie de publicații, în care inventarul Facultății de Drept urma să constituie al treilea volum, iar cel al Facultății de Științe – cel de-al IV-lea.

⁵ Disponibil on-line, în traducere românească, la adresa de internet https://www.ica.org/app/uploads/2024/01/CBPS_2000_Guidelines_ISADG_Second-edition_RO.pdf.

⁶ Oricine poate constata, parcurgând cele două volume, că este o diferență la nivelul citărilor. Primul volum oferă, la notele de subsol, cotele dosarelor din inventarele de preluare ale fondului, în timp ce în a doua monografie, cea din 2010, citările privilegiază cotele din noile inventare. În acest context, miza chestiunii rezidă în aflarea adevăratelor rațiuni care au stat la baza reinventarierii fondului Rectorat al Universității din Iași.

clasificate. Subiectul este unul puțin cunoscut în istoriografia românească, actele care au purtat marcare de clasificare fiind conotate cu un puternic iz clandestin. Or, fiind vorba de documente care aparțin Fondului Arhivistic Național (FAN), acestea trebuie cunoscute și prezentate utilizatorilor potrivit principiilor care ne ghidează profesia. În cutuma care s-a așternut peste realitățile creatorilor de arhive din România, acest domeniu este considerat unul interzis civililor. Doar cei din interiorul serviciilor de informații sau, mai grav, doar unii istorici pot vorbi „profesionist” despre documentele clasificate. Cum informațiile sunt atât de valoroase prin caracterul lor, inclusiv cercetarea acestora ar trebui realizată într-un mod clandestin.

În perioada interbelică, documentele numite confidențiale au un corespondent în documentele clasificate de astăzi. Instituțiile militarizate, prefecturile județene și Siguranța emiteau constant note și informări pe care le transmiteau beneficiarilor acestor informații, de obicei ministere și instituțiile din subordine. Inclusiv Universitatea din Iași era destinatară unor astfel de categorii de documente. Nu exista neapărat un regim special de gestionare a lor, se păstrau în dosarele de corespondență generală, iar rectorul Universității prezenta conținutul acestor note în fața Senatului⁷. Abia odată cu instaurarea regimului de dictatură militară condus de Ion Antonescu se poate identifica o rigoare sporită în gestiunea acestor documente, care primesc clasificarea de secrete. Aveau să fie organizate în dosare separate, de intrare și de ieșire, pentru fiecare an.

După 1951, în cadrul Universității se organizează un birou special pentru administrarea acestora, în timp ce dosarele respective sunt constituite separat de arhiva generală. De asemenea, un nou gen de clasificare, strict secret, intră în taxonomia domeniului. În perioada comunistă, lucrurile capătă o înfățișare funcțională, biroul special fiind verificat și supravegheat de către Securitate. În ciuda faptului că nu a existat o lege specială care să stabilească în mod explicit condițiile de existență și gestionare a acestor documente, anumite circulare au impus direcții de lucru care s-au menținut până în anul 1971, când, prin legea 23 din 17 decembrie, s-a statuat un cadru unitar privind administrarea acestor acte⁸.

Arhivele și creatorii lor

În cultura publică românească, problema responsabilității comunităților față de mărturiile propriei istorii a rămas încă la stadiul de deziderat. Imaginea creato-

⁷ Conținutul acestora nu este dezvoltat în procesele-verbale ale Senatului, păstrate în fondul Universității din Iași, structura Rectorat de la Arhivele ieșene, și nici nu este menționat în „Anuarele” anilor '30. În cazul acestora din urmă, anumite referiri în rezumatele ședințelor perioadei 1932-1933, când au fost înregistrate multe violențe studențești, deconspiră faptul că membrii Senatului luau la cunoștință notele respective. Mențiunile exprese se regăsesc, în schimb, în procesele-verbale ale ședințelor Senatului Universității din Iași.

⁸ Lipsa unui cadru legal pentru administrarea documentelor clasificate a fost o chestiune premeditată, acestea devenind un instrument de control extrem de eficace al Partidului-stat (Alina Ilinca, Liviu Marius Bejenaru, *Secretomanie și controlul informațiilor în România socialistă*, în AT, nr. 3-4/2006, p. 96-97).

rilor care își constituie documentele în arhive și, ulterior, le predau unor instituții, unde acestea ajung în fața cercetătorilor, reprezintă o viziune „birocratizată” asupra traseului parcurs de un document până la momentul în care devine public. Arhivele, indiferent de denumirea sau de subordonarea lor instituțională, au epuizat interesul statului român față de modul în care se produc documentele „istorice”. Acestea din urmă nu sunt altceva decât producțiile documentare ale organizațiilor; cu toate acestea, tendința puterii este, de regulă, aceea de a-și conserva imaginile oficiale, atent selectate. În regimurile dictatoriale, aceste realități sunt cu atât mai evidente, cu cât nevoia unui „trecut utilizabil” era aproape normată instituțional⁹.

Ideologia sau mizele politice pot deturna orice efort de documentare și, mai ales, pot vicia contextele folosirii succesive a informațiilor existente în anumite fonduri arhivistice¹⁰. Comparația cu situația mărturiilor din statele autoritare este mereu utilă; acolo, acestea sunt convocate pentru a sluji un „adevăr” care se modifică în funcție de interesele puterii¹¹. În aceste condiții, în opinia mea, un rol esențial revine arhiviștilor, care sunt obligați să interogheze profesionist atât sursele scrise produse în prezent, cât și condițiile în care s-au creat cele din trecut. Modul în care aceștia aplică evoluțiile profesionale, modelând percepția publicului și a utilizatorilor, are un rol determinant asupra artefactelor memoriei. Fără prezența lor, informația originală ar fi alterată. Așa cum ne avertiza, în urmă cu câteva decenii, profesorul canadian Terry Cook, arhiviștii pot încă influența memoria și identitatea comunităților¹².

În ciuda unei unități clamate, peisajul arhivistic al României de astăzi este unul mult prea divers. Nu atât diferit, cât mai ales contradictoriu. Această situație este efectul atât a lipsei unei viziuni publice asupra a ceea ce înseamnă patrimoniul arhivistic, cât și, mai ales, a necunoașterii contextelor legale – extrem de diferite – în care au luat naștere arhivele în perioada comunistă și cea postdecembristă¹³. Nevoia de a pune în dialog tradiții și legi concurente aparține registrului

⁹ David Branderberger, *Promotion of a Usable Past: office efforts to rewrite ruso-soviet history 2000-2004*, în *Remembrance, History, and Justice: coming to terms with traumatic pasts in democratic societies*, editori Vladimir Tismăneanu, Bogdan C. Iacob, Budapest/New York, Central European Press, 2015, p. 191-212.

¹⁰ Arhivele rămân încă legate de putere, iar această moștenire nu se disipă de la sine, după cum o arată și cazul României. Documentele ajung să fie „valorizate” de cei care le instrumentează. Ofer un exemplu posibil – polemic ce-i drept, pentru că este politic – deși consider că ar merita analizat, în primul rând, din perspectivă arhivistică. Abia după patru verificări încheiate fără rezultat, arhivele CNSAS au furnizat, la a cincea examinare, documentele care îl incriminau pe fostul președinte al României, Traian Băsescu, ulterior deconspirat ca fost colaborator al Securității.

¹¹ Sophie Cœuré, *Le siècle soviétique des archives*, în „Annales. Histoire, Science Sociales”, nr. 3/2019, p. 657-686.

¹² Terry Cook, Joan M. Schwartz, *Archives, records and power: From (postmodern) theory to (Archival) performance*, în „Archival Science”, nr. 2/2002, p. 171-185.

¹³ Deși poate părea paradoxal, înțelegerea domeniului arhivistic nu este ghidată exclusiv de cadrul legal al Arhivelor Naționale – Legea nr. 16/1996 – sau de cel al fostelor Arhive ale Statului, stabilit prin Decretul nr. 472/1971. Documentele fostului Partid Comunist, cele produse

urgenței. Pe fondul acumulărilor internaționale în domeniul arhivistic, în termenii profesorului canadian, arhivele nu mai pot fi privite doar ca „produs final” al unei evaluări, ci ca „un proces”.

Arhivele Naționale, cele Militare, ale Ministerului Afacerilor Externe, ale serviciilor secrete, cele cinematografice, ale Academiei Române, ale Bisericilor sau cultelor religioase și ale muzeelor reprezintă tot atâtea motive pentru a privilegia interesul public sub semnul unui numitor comun. După aproape patru decenii de la ieșirea din dictatură, *întrebarea privind componența arhivei istorice a acestei țări devine una fundamentală*. În aceeași linie de reflecție, interogația poate fi extinsă: documentele clasificate sau fondul special din arhiva fostului Partid Comunist fac parte din Fondul Arhivistic Național?

Subiectul este unul mai complex, intersectând slăbiciunile teoretice ale domeniului arhivistic din spațiul românesc. Începând cu perioada comunistă, cadrul legal privind Arhivele Statului – devenite Arhivele Naționale după 1996 – a suferit unele transformări structurale, cu un impact uriaș asupra realităților de astăzi. Deși Decretul nr. 353/1957 enumera instituțiile care produceau documente cu valoare istorică, odată cu Decretul nr. 472/1971 au fost listate doar categoriile de documente. Această mutație a fost perpetuată și în Legea nr. 16/1996, a Arhivelor Naționale. Nu este doar o simplă chestiune de semantică. Prin indicarea unei liste definitive se induce ideea de exhaustivitate: doar actele cuprinse în textul legii ar face parte din Fondul Arhivistic Național¹⁴. Cultura istorică și juridică care stă la baza fundamentării textelor legislative din domeniul arhivistic ar trebui să îndrepte această anomalie. Fondul Arhivistic Național nu se află doar în depozitele Arhivelor Naționale și nu se rezumă doar la o simplă înșiruire de acte. La fel de adevărat este că acestea nu se află nici măcar în supravegherea sau pilotajul arhivistic al unei singure instituții de reglementare și control.

Din păcate, cei mai mulți dintre cercetători cred că o arhivă se formează de la sine. Creatorii acumulează, în timp, o cantitate de documente, care sunt ulterior preluate de Arhivele Naționale, iar, în final, „slujitorii adevărului istoric” ajung să le parcurgă. Este vorba de o iluzie sau despre o prejudecată cu consecințe periculoase, mai ales în registrul memoriei publice, care inventariază periodic fantasmе susținute, în mod paradoxal, de documente ale ceea ce au devenit „arhivele istorice ale unor instituții”. Mărturiile scrise pot însănătoși corpul public, cu condiția să fie „prescrise” de un specialist. Dacă sunt lăsate „să vorbească” doar prin conținutul lor, dacă nu sunt traduse mecanisme prin care „s-au înfă-

în sistemul serviciilor secrete, militare, diplomatice sau cinematografice, precum și cele aparținând cultelor religioase ori actele clasificate s-au constituit în baza altor legi sau regulamente. În consecință, chiar și astăzi, apartenența actelor produse în aceste medii la categoria documentelor istorice este serios pusă sub semnul întrebării.

¹⁴ Un posibil exemplu de pierdere a unor documente valoroase, menționat inclusiv de directorul ANR, dr. Cristian Anița, este constituit de afișele sau recuzita unor greve/mitinguri, care în percepția publică sunt doar deșeuri și nu potențiale arhive. Vezi și Bogdan-Florin Popovici, „Arhiva totală”: *experiența românească. O incursiune în istoria conceptului de Fond Arhivistic Național*, în RA, nr. 1/2008, p. 24-51.

țișat” în fața noastră ca fonduri de arhivă, riscurile sunt majore. Documentele nu mai pot fi privilegiate drept „produse pasive ale unor activități umane sau administrative”, ci trebuie privite „drept agenți activi ai formării memoriei comunităților sau organizațiilor”¹⁵.

Așadar, arhivele nu mai sunt doar simple mărturii autentice, în care se pot identifica vocile trecute. În această logică, o istorie diferită de cea a versiunilor oficiale nu se poate imagina exclusiv în orizontul puterii. Modul în care sunt acoperite documentar realitățile României comuniste sau postcomuniste constituie o problemă care ar trebui să angajeze nu doar istorici sau arhiviști, ci și profesioniști din domenii diferite, precum și comunitatea locală, în mod particular. Relația dintre arhive (naționale, militare, externe etc.), documente și putere ar trebui să fie mereu ghidată de imperativul conservării unor mărturii sigure, nemediate, despre propriul trecut. Așa cum am arătat mai sus, doar în statele totalitare documentele capătă însemnătatea pe care le-o acordă autoritățile, în total dezacord cu rațiunile creatorilor.

Documentele clasificate ca parte a arhivei istorice¹⁶

Din păcate, afirmația din subtitlu a fost adevărată doar în timpul regimului comunist, cel mai probabil cu excepția ultimei decade a dictaturii. După 1990, acest domeniu a fost supus unui proces arbitrar, marcat de numeroase inconsecvențe legislative. În opinia oficialilor, prin HG nr. 585/2002 a fost stabilit un cadru unitar privind producerea, evidența și păstrarea acestor categorii de documente. Din perspectiva arhivelor istorice însă, legislația elaborată în contextul aderării României la NATO a însemnat, în fapt, un regres față de perioada comunistă¹⁷. Documentele clasificate au pierdut calitatea potențială de parte a Fondului Arhivistic Național, urmând să fie supuse unei proceduri unilaterale „de distrugere sau de arhivare”¹⁸.

¹⁵ Terry Cook, *Archival science and postmodernism: new formulations for old concepts*, în „Archival Science”, nr. 1/2001, p. 4.

¹⁶ Am dezvoltat subiectul în Cătălin Botoșineanu, *O himeră și un abuz legislativ. Documentele clasificate în cadrul Fondului Arhivistic Național*, în ArchM, XIII, 2021, p. 239-254.

¹⁷ Art. 66 al Legii nr. 23/17 decembrie 1971, privind apărarea secretului de stat în RSR, prevedea: „Organizarea, inventarierea, expertizarea și predarea documentelor secrete de stat la fondul arhivistic se fac în conformitate cu normele privind evidența, păstrarea și folosirea Fondului arhivistic național al Republicii Socialiste România”. În schimb, în 2002, prin art. 76 al HG 585, creatorii acestor categorii de documente pot alege să le „distrugă” sau să le „arhiveze”. Între aceste documente se află și unele care au valoare istorică, dar, din păcate, în textul legii nu a fost inserată nicio propoziție despre Arhivele Naționale sau despre apartenența documentelor clasificate la Fondul Arhivistic Național.

¹⁸ Spre comparație, în SUA documentele clasificate emise de autorități nu se distrug, ca în cazul României. Se supun, înainte de preluarea în depozitele Arhivelor Naționale, unei declasificări, efectuate de către o agenție specializată. Sunt și acolo probleme, însă acestea au legătură cu registrul declasificării, în bloc, după 25 de ani pentru toate genurile de documente, sau doar pentru unele categorii distincte de acte. Vezi James David, *Can we finally see those records? An update on the automatic/systematic declassification review program*, în „The American Archivist”, vol. 76, 2013, nr. 2, p. 415-437.

Paradoxal, în timpul regimului comunist, documentele clasificate erau îngăduite în componența fondului arhivistic de stat. Astăzi, într-o Românie democratică, acest lucru a devenit iluzoriu. Categoriile de informații secrete nu mai pot ajunge niciodată într-o arhivă care să poată fi, la un moment dat, publică. Decupaje premeditate din legi contradictorii permit încă intervenții brutale asupra acestora. De cele mai multe ori, din păcate, acestea sunt pur și simplu distruse. În mod regretabil, rațiunilor administrative ale acestor eliminări, coordonate de obicei de structurile de informații, nu li se adaugă și perspectivele istorice ale arhiviștilor.

Documentele secrete de stat sau cele secret de serviciu constituie un teritoriu particular din punct de vedere arhivistic. Plasat într-o zonă semi-clandestină, cu un relief instituțional destul de accidentat, universul acestora rămâne insuficient reglementat și, mai ales, parțial cunoscut. Din perspectiva unui stat democratic european – în măsura în care România își mai asumă aceste caracteristici –, lipsa unui control civil asupra gestiunii acestor documente este cea mai îngrijorătoare. Nimeni nu își propune să atenteze la siguranța națională; însă, după o anumită perioadă de timp, odată cu declasificarea firească, categoriile de documente cu valoare istorică trebuie să devină publice. Este necesar, așadar, accesul la instrumentele primare de evidență, precum și garantarea autenticității acestor categorii de documente în toate etapele existenței lor. Și, la fel de important, actele clasificate nu trebuie să devină un instrument de control sau de auto-situare deasupra legii a instituțiilor din domeniul securității naționale.

Nu pot să nu readuc în discuție situația înregistrată în anul 2022, când, în ciuda unei legislații clamate ca fiind favorabile unui control civil asupra serviciilor – fără însă să știm exact ce înseamnă acest lucru –, s-a permis ca serviciul secret al Ministerului Afacerilor Interne să dispună măsuri asupra documentelor cu valoare istorică aflate în depozitele Arhivelor Naționale ale României și care aveau marcare de clasificare, indiferent de perioada în care au fost create¹⁹. Este descurajant faptul că, în dezbaterile care a avut loc atunci, nu s-a dorit luarea în considerare a realității potrivit căreia, în legislația produsă de puterea comunistă, nu exista conceptul de declasificare. Lucrurile se petreceau mult mai simplu: odată cu extragerea documentelor care purtau marcare de clasificare din cadrul BDS-urilor și predarea lor către depozite sau către fostele Arhive ale Statului, se marca debutul caracterului istoric sau public al acestora.

Prin HG-ul din decembrie 2022, declasificarea în bloc, până la nivelul anilor 1972 sau 1989, în funcție de nivelul de clasificare, a produs efecte retroactive asupra unor documente care fuseseră deja administrate în baza unui alt cadru legal. Aspectul pozitiv al HG-ului constă în mențiunea expresă a unui termen de timp după care documentelor clasificate (secret de serviciu, secret și strict secret), identificate în dosarele deținute de către Arhivele Naționale ale României, le încetează această calitate. În consecință, doar documentele din cadrul Fondului Arhivistic Național aflat în administrarea Arhivelor Naționale

¹⁹ Hotărârea Guvernului României nr. 1418/14.12.2022, privind declasificarea unor informații clasificate, cuprinse în documente ce aparțin Fondului Arhivistic Național.

beneficiază de această „indulgență” din partea unui serviciu secret, în timp ce celelalte documente clasificate, deținute de alte arhive care administrează documente istorice, rămân pradă aceluiași incertitudini. Privind partea plină a paharului, acest normativ poate constitui un început al unei dezbateri mai ample.

Blocarea accesului la documentele istorice de către DGIPI rămâne, totuși, în opinia mea, extrem de gravă și indică nu doar slăbiciunea corpului profesional al arhiviștilor și limitările Arhivelor Naționale ale României, ca instituție aflată în subordinea unui minister de forță, ci mai ales reapariția unor deprinderi specifice statelor totalitare. Ipoteza potrivit căreia documentele clasificate, create sau primite de diferite instituții și intrate în depozitele Arhivelor Naționale, s-ar afla sub administrarea unui serviciu secret este nu doar ilegală, ci și profund dăunătoare memoriei comunităților. Or, problemele semnalate în Memoriul adresat ministrului Afacerilor Interne – în care erau aduse la cunoștință distrugerile „contemporane” asupra documentelor clasificate – nu au fost abordate în textul HG-ului²⁰. Absența acestora din cadrul unor fonduri de arhivă modifică, pe alocuri radical, fundalul local al unor instituții și constituie un atentat la cunoașterea istoriei naționale²¹.

În context, îmi amintesc răspunsul dezarmant și jignitor al Administrației Prezidențiale, adresat colegului Mircea Stănescu, în sâjalul scandalului din 2022²², care a avut ca miză oprirea distrugerii documentelor clasificate²³. Dacă, atunci când vorbim de arhive, ofițerii de informații au dreptate, iar arhiviștii se înșală sau, mai grav, mint – așa cum sugera răspunsul halucinant al Administrației Prezidențiale, validat, în ultimă instanță, de un președinte iresponsabil –, înseamnă că mai avem pași mulți de făcut în direcția unui stat european.

Documentele secrete din fondul Universității

Toate documentele din sub-fondul prezentat în textul de față nu mai sunt clasificate. Unele au avut acest statut la momentul creării lor, altele l-au dobândit

²⁰ Textul memoriului și răspunsul Ministerului de Interne au fost publicate în revista Arhivelor din Maramureș; vezi Klara Gușeth, *Arhivele Naționale Maramureș la împlinirea a 70 de ani (1951-2021). Fragmente din ultimii 15 ani de activitate (2007-2021)*, în „Revista Arhivei Maramureșene”, XIV, nr. 14/2021, p. 85-90; disponibil on-line la adresa <https://biblioteca-digitala.ro/?volum=9509-revista-arhivei-maramuresene--14-2021>.

²¹ Putem înțelege că, în procedurile specifice, serviciile secrete au interesul de a produce o compartimentare a informației, fie pentru a o camufla în registre diferite, fie pentru a ascunde anumite linii de intervenție. Însă distrugerea unor documente clasificate, gestionate de instituțiile care au primit, de-a lungul timpului, diverse informații, rămâne un subiect încă tabu pentru dezbaterea din societatea românească. Vezi investigația jurnalistei Loredana Diacu, din decembrie 2025, la adresa <https://epochtimes-romania.com/news/dezvaluiri-cum-a-ajuns-politia-sa-steargaturmele-crimelor-securitatii-comuniste---379455>.

²² Vezi detaliile cazului în *Documentele secretului: memoria istorică, libertatea de cercetare și politicile cu privire la arhivele publice din România*, editor Dorin Dobrințu, în ArchM, XV, 2023, p. 225-263.

²³ Petiția adresată de domnul Mircea Stănescu, precum și răspunsul nr. 11140/05.08.2022 al Administrației Prezidențiale pot fi consultate pe pagina de facebook a acestuia, în postarea din data de 6 august 2022.

odată cu predarea dosarelor de către Universitate la Arhivele Statului din Iași. În urma „lămuririlor” aduse de Hotărârea de Guvern din iarna anului 2022, acestea pot fi considerate declassificate²⁴.

Nu toate documentele care au ajuns să formeze, în contexte cronologice diferite, această parte structurală a fondului Universității din Iași au avut marcasele de securitate aferente. Majoritatea dosarelor au fost scoase din evidențele inițiale – cele realizate la creator – și integrate în categoria corespondenței secrete odată cu prelucrarea fondului Rectorat al Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, în anii '80 ai secolului trecut²⁵. A fost o operațiune arbitrară, impregnată de o serie de comenzi ideologice ale Partidului Comunist, dar și de o anumită continuitate și comuniune de idei între atmosfera postdecembristă și etosul totalitar²⁶.

Problema responsabilității față de evidențele arhivei fostelor instituții de învățământ superior depășește simpla gestiune a funcționarilor din Universitatea ieșeană, din institutele de profil sau din cadrul fostelor Arhive ale Statului. O anumită stare de lucruri, evident legată de relațiile cu organisme ale Partidului și ale Securității – cu care atât secretarele, cât și rectorii Universităților, precum și directorii Arhivelor erau familiarizați –, a condus la o incertitudine premeditată privind realitățile din arhivele învățământului superior. Era o atmosferă de control și cenzură a informațiilor, care a făcut ca asupra arhivei Universității din Iași să persiste, până astăzi, numeroase semne de întrebare. Lipsa dosarelor personale ale profesorilor universitari rămâne unul dintre acestea.

Arhiva a fost și este, în continuare, o chestiune ideologică. Din păcate, nu doar experiențele statelor totalitare confirmă această aserțiune. O probă în acest sens o constituie și dosarele care fac parte din inventarul prezentat în paginile de față. Acesta reprezintă una din părțile componente ale arhivei fostei Universități din Iași, constituită ca o secvență secretă între dosarele create²⁷. Particularitatea documentelor reunite sub acest inventar constă în faptul că nivelul lor de clasificare – confidențial, secret sau strict secret – a fost stabilit succesiv de către creatorul lor, Universitatea din Iași, și, ulterior, odată cu predarea arhivei Rectoratului în anul 1978, de către angajații sau conducerea fostelor Arhive ale Statului²⁸.

²⁴ Hotărârea Guvernului României nr. 1418/14.12.2022, privind declassificarea unor informații clasificate, cuprinse în documente ce aparțin Fondului Arhivistic Național.

²⁵ *Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Rectoratul 1860-1944. Inventar arhivistic*, vol. I.

²⁶ În Codul Penal al dictaturii comuniste, prin art. 157, erau încriminate nu doar divulgarea informațiilor clasificate ci, inclusiv, a celor care puteau, prin conținutul lor, să pericliteze securitatea statului. Vigilența față de posibilitățile „reacționari”, politica „dublei măsuri” și arbitrarul se impun ca reguli „nescrise” a instituțiilor care administrau informații și documente (Alina Ilinca, Liviu Marius Bejenaru, *Secretomanie și controlul informațiilor...*, p. 151-152).

²⁷ Între părțile structurale ale arhivei Universității din Iași se mai pot enumera: Rectoratul, Facultatea de Litere, Facultatea de Științe, Facultatea de Drept, acestea din urmă având inclusiv serii de dosare personale ale studenților, Facultatea de Chimie, Facultatea de Matematică, Facultatea de Științe Naturale.

²⁸ Tot în 1978, au fost preluate părți ale arhivelor Facultăților de Drept, Litere și Științe, completând prima preluare a acestora, probabil de la începutul anilor 1970. Partea a II-a a arhivei Rectoratului, din perioada 1945-1955, a fost preluată în anul 1983.

Aceștia din urmă au procedat astfel fără a ține cont de existența unor elemente care atestau nivelul inițial de clasificare. Componenta ideologică a problematicei reflectate în dosare a fost decisivă în această operațiune.

Legislația documentelor clasificate, mai ales cea anterioară anului 1971, este una destul de complicată și dificil de reperat în texte coerente, fapt care constituie un motiv suplimentar pentru revendicarea domeniului atât de către deținătorii documentelor, cât și, mai ales, de către structurile de informații actuale. Criteriile trecerii în regim secret a unor registre de intrare și ieșire²⁹, a unor dosare de bursă pentru studenți, a statelor de plată, a rechizițiilor realizate la Odesa în anii războiului sau ale primelor epurări din anul 1945 nu au legătură cu o legislație particulară, ci mai degrabă cu o tendință de scoatere din circuitul cercetării a unor documente problematice pentru regimul comunist. Această politică s-a manifestat după instituirea fondului secret în Arhivele Statului, odată cu Ordinul MAI nr. 00545/1974³⁰, vizând eliminarea accesului la informații despre legionari, epurări, ilegaliștii din perioada interbelică sau despre probele care puneau în umbră acumulările „revoluției sociale” inaugurate prin instaurarea noii Republicii.

Toate dosarele din sub-fondul de față au făcut parte, inițial, din fondul Rectoratului Universității din Iași, de unde au fost ulterior extrase și ordonate separat. La început, acestea au fost prelucrate de către creatorul lor în inventarele uzuale, întocmite pentru fiecare an în parte, care au stat la baza predării către Arhivele Statului. Primele dosare pe care se pot documenta marcaje de clasificare, de obicei confidențial, apar după anii '30. Abia odată cu guvernarea Antonescu se pot identifica, suplimentar, și celelalte niveluri de clasificare, respectiv secret și strict secret. O grijă aparte pentru păstrarea și evidența acestor dosare poate fi observată începând cu anul 1940, când se instituie depozitarea lor în Casa de Fier a Universității. Ulterior, după anii '50, apar inclusiv instrucțiuni privind modul de copiere a documentelor.

Două scurte mențiuni trebuie făcute pentru a întregi contextul. Documente clasificate confidențial se regăsesc, în fondul Rectorat al Universității, și în dosarele anilor '20; cu toate acestea, ele nu au fost, probabil, extrase și organizate în arhiva secretă, fie pentru că nu erau constituite în dosare separate, fie pentru că erau considerate inofensive din punctul de vedere al ideologiei național-comuniste, fie, pur și simplu, pentru că nu au fost identificate în momentul reinventarierii, în anii '80.

Cea de-a doua mențiune este legată de faptul că unele dosare au fost constituite arbitrar de către foștii angajați ai Arhivelor, prin extragerea unor file

²⁹ În sub-fondul de față sunt registrele de intrare și de ieșire ale Rectoratului de la începutul anilor '20. Din păcate, cele ale Facultății de Drept, unde erau localizați studenții din jurul lui C. Z. Codreanu, au fost distruse în anul 1986, printr-o lucrare de selecționare întocmită la Arhivele din Iași și aprobată de către structurile centrale. Același lucru s-a produs și asupra Facultății de Științe. În anii '80, acele categorii de dosare erau fără importanță istorică sau, cel puțin, aceasta a fost justificarea oficială.

³⁰ Paula Ivan, *Crearea fondului de arhivă specială la Arhivele din Cluj. Premize și consecințe*, în „Anuarul Arhivelor Mureșene”, II/2013, p. 61-69.

din dosarele constituite de Universitate pentru anii '20 și '30³¹. Acest fapt umbrește reușita Arhivelor Statului, și anume inventarul arhivei Rectoratului Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași pentru perioada 1860-1944, publicat în anul 1985. Denumirea fondului este astăzi oarecum improprie, însă arhiviștii anilor '80 erau obișnuiți să denumească un fond după ultima titulatură a instituției, deși, pe întreaga perioadă acoperită de inventarul menționat, așezământul universitar a purtat numele domnitorului Unirii doar între anii 1942 și 1944.

Prima parte a inventarului fondului Rectorat a avut ca an final 1944, pentru a nu vulnerabiliza anumiți profesori aflați încă în activitate, în special pe cei care fuseseră acomodați cu noul regim și ocupaseră poziții academice de vârf. După preluare, arhiva aferentă anilor 1945-1955 a fost prelucrată diferit, însă tot după principii care au privilegiat mascarea unor probe pe care regimul și cultura ieșeană nu le doreau cunoscute. Contextul epocii comuniste a făcut ca epurările și mobilitatea din rândul profesorilor, hărțile deținute de Facultatea de Geografie sau preluarea cărților din bibliotecile Odesei și restituirea lor după 1945 să fie păstrate într-un regim semi-clandestin. Povestea arhivei Universității, mai ales a evidențelor succesive – atât cele de la creator, cât și cele ulterioare, realizate de Arhivele Statului – trebuie cunoscută.

Constituirea acesteia se datorează enorm rectoratului lui Titu Maiorescu, care, începând cu anul 1863 – anul primului său mandat în funcția de rector –, a organizat registratura și arhiva instituției. Practic, modul de organizare imprimat de către Maiorescu, atât pentru Rectorat, cât și pentru fiecare facultate în parte, a supraviețuit până la cel de-Al Doilea Război Mondial³². Din păcate, câteva practici arhivistice, precum unele contexte legate de transformarea unor facultăți în institute universitare – așa cum a fost cazul Medicinii, Agronomiei, a Politehnicii – au condus la distrugerea unității administrative a fondului fostei Universități din Iași. În ultimul caz, vechile facultăți, dobândind statut juridic independent, „au plecat” cu tot cu arhivă și chiar cu logistica Universității. Astfel se explică faptul că, deși înființate după 1945, sau în cazul Institutului Politehnic în 1937, noile universități ieșene dețin în portofoliu arhive care coboară până la anii inaugurali ai fostelor facultăți sau secții fondate sub cupola așezământului universitar ieșean. Dacă au păstrat integral ceea ce au preluat prin transformarea lor în institute de învățământ superior rămâne greu de estimat.

Distrugerea unității arhivei Universității din Iași a fost un proces care s-a petrecut imediat după terminarea celui de-Al Doilea Război Mondial și a fost

³¹ Nu a fost o operațiune singulară. Începând cu anii '50 ai secolului trecut, la Arhivele din Iași s-au format colecții, prin extragerea unor documente din dosare deja constituite, s-au reinventariat fonduri întregi, multe dosare, inclusiv din secolul al XIX-lea, fiind propuse distrugerii. Principii arhivistice care garantau integritatea fondului și respectul față de sistemul de evidență al creatorilor au fost suspendate. O cercetare pe acest subiect încă nu a fost realizată.

³² Documentele erau organizate lunar, pe principiul celor „ieșite” și al celor „intrate”, fiind vorba, în acest caz, de două registre de înregistrare aflate în uz. Pe documentele primite de Universitatea din Iași sunt înscrise, de regulă, trei date: cea a emitentului, cea a Universității și cea a răspunsului; pe verso se regăsește uneori și conceptul adresei de răspuns. În cazul documentelor emise, sunt menționate data și numărul de înregistrare, fără a fi indicat numărul documentului la care se răspundea.

opera instituțiilor de învățământ superior nou formate. Cea de-a doua ingerință a fost realizată de către arhiviștii fostelor Arhive ale Statului, după preluările succesive ale fondului din anii '70 și '80.

La începutul anilor '80, atunci când arhiva Universității din Iași – mă refer la partea structurală a Rectoratului – a fost atent reordonată și reinventariată de către angajații Arhivelor din Iași, aceștia au încercat să păstreze o mare parte din sistemul de organizare a dosarelor instituit de creator. D. Ivănescu, director al Arhivelor la acel moment, schița în *Introducere* planul de organizare al fondului, având în vedere Rectoratul, Facultatea de Litere, Facultatea de Drept și Facultatea de Științe³³. Sub aceste patru componente, acesta considera că poate camufla existența primelor facultăți fondatoare ale așezământului. Ignora însă, evident cu bună știință, istoria interbelică a Universității, precum și absența fostelor Facultăți de Agronomie și de Medicină, a secțiilor profesionale din cadrul Facultății de Științe și, mai ales, lipsa arhivei Facultății de Teologie, pierdută în anul 1940, în urma refugiei din Basarabia.

Nu a precizat nimic despre vechiul sistem de ordonare a dosarelor și, în mod special, despre noul sistem de organizare pe care îl preconiza pentru arhiva fostei Universități din Iași. Despre eliminarea unor dosare din perioada anilor 1870-1890 sau, mai ales, despre extragerea celor care aveau marcaje de clasificare ori a celor considerate improprie cercetării nici nu putea fi vorba³⁴. A daug totuși faptul că unele dintre aceste dosare din urmă au fost studiate de către anumiți istorici ieșeni sau basarabeni, atât în anii '70-'80 ai secolului trecut, cât și în perioada postdecembristă. Paradoxal, impedimentul „clasificării” unor documente ale arhivei istorice nu a fost atât de operațional în anii dictaturii comuniste, cât a devenit, mai ales, după 1990.

Întregul fond de arhivă al Universității a fost supus, așadar, unui proiect de reinventariere în primii ani ai deceniului al nouălea. Atunci au fost extrase dosarele care purtau mențiuni de clasificare, dar și cele care, în opinia arhiviștilor ieșeni, nu întruneau condițiile pentru a putea fi cercetate. În acest fel, unele cote – dosare proiectate pentru a fi evidențiate în inventarul Rectoratului – au fost tacit îndepărtate. Motivele acestor eliminări erau legate de natura informațiilor conținute și nu de existența marcajelor de clasificare. Prin urmare, operațiunea de scoatere din cercetare nu s-a realizat în anii '70, odată cu apariția legislației privind documentele clasificate, ci ulterior, odată cu instituirea fondului secret și cu debutul unei veritabile psihoze a secretomaniei aplicate mărturiilor care nu conveneau liniei oficiale a Partidului Comunist. Din păcate, în cazul fondului Universității nu au existat urme scrise sau alte evidențe care să documenteze aceste permutări de dosare și documente.

³³ *Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Rectoratul 1860-1944. Inventar arhivistic*, vol. I, p. 11.

³⁴ Din păcate, deși am colaborat atât cu Dumitru Ivănescu cât și cu Ion Agrigoroaiei, foștii directori în mandatele cărora s-au publicat inventarele Rectoratului și ale Facultății de Litere, nici unul dintre ei nu a amintit despre aceste dosare sau despre operațiunile de distrugere sau de extragere ale unor dosare.

Toate mențiunile legate de Facultatea de Teologie din Cernăuți, aflată în subordinea Universității din Iași în anii războiului, sau de Facultatea de Teologie din Chișinău, refugiată la Râmnicu Vâlcea, trebuiau să fie sistematic eludate. În mod similar, documentele referitoare la mișcarea legionară sau la studenții săi ieșeni urmau a fi ținute departe de cercetarea publică. În același registru au fost tratate documentele care atestau preluarea, în anii 1941-1942, de la Odesa, a cărților unor biblioteci, precum și predarea acestora, în anul 1945, către URSS, a bunurilor de patrimoniu rechiziționate de ocupația românească. Acest subiect nu putea ajunge într-un inventar al Universității ieșene, nici în anii regimului comunist și, cum am văzut, nici după anii '90.

Doar istoricii oficiali ai regimului puteau consulta aceste informații. Inclusiv în prefața inventarului fondului Rectorat, publicat în anul 1985, au fost evitate orice mențiuni referitoare la Basarabia sau Bucovina. În realitate, prin aceste rețineri nu a fost eludată o problemă strict arhivistică, ci s-a rescris, mai ales, istoria Universității ieșene. Până astăzi, memoria publică asupra așezământului nu inventariază detaliile – omise în mod oficial în perioada comunistă – ale evoluției școlii superioare ieșene a perioadei interbelice.

Cotele vechi ale dosarelor se păstrează și sunt vizibile pe copertele dosarelor. Mă refer la cele alocate de către creator, care pot fi documentate în inventarele de preluare. Întrucât au fost extrase și trecute în secret inclusiv dosare din perioada 1945-1955, a fost necesar ca și această parte a fondului Rectoratului să fie reinventariată. Practic, prin aceste operațiuni, sistemul de evidență original al creatorului a fost anulat, iar – cel mai important – urmele acestor dosare au fost șterse. Existența lor a rămas totuși cunoscută și, ca în mai toate arhivele, doar unii istorici și cercetători au avut acces la ele, chiar și după anii '90. Foile de folosire ale anumitor dosare constituie o probă de netăgăduit. Operațiunea nu a fost una precipitată, întrucât, periodic, alte dosare erau extrase. Astfel, unele dintre ele, deși inițial fuseseră pregătite pentru microfilmare, au ajuns ulterior să fie eliminate din cele două inventare ale Rectoratului și integrate în arhiva secretă.

Este dificil de spus dacă au fost păstrate și predate toate documentele secrete ale anilor '50³⁵. Lipsa unor instrumente de evidență face imposibilă estimarea cantității și a parcursului acestor categorii de documente. Cert este că, la nivelul Universității din Iași, aceste informații clasificate au făcut parte din arhiva așezământului, au orientat deciziile unor rectori și au influențat carierele unor profesori. La fel de adevărat este că alte categorii de documente nu au fost chiar atât de „inofensive”, depășind relevanța arealului local, fapt care justifica o anumită reținere în privința informațiilor conținute. Toate acestea documentează însă piste de cercetare care nu doar că modifică unele dintre lucrurile cunoscute, ci mai ales susțin o istorie pe care documentele „laice” nu o surprind.

³⁵ Deși anul de final al inventarului este 1961, de fapt dosarele clasificate constituite s-au preluat doar până în anul 1954. Acest lucru se explică prin existența într-un dosar a unor documente din 1961. Așadar, la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, ar trebui să putem identifica dosarele clasificate constituite după anul 1954.

În al doilea rând, acest inventar sper să demonstreze că actele clasificate ale instituțiilor, chiar dacă sunt grupate într-o arhivă specială, trebuie să devină publice la un moment și, mai ales, să devină o realitate arhivistică cunoscută. Etapele de administrare primară a acestor mărturii sunt, de regulă, perioadele în care se intervine brutal asupra lor. Fiind vorba despre documente care fac parte din Fondul Arhivistic Național, chiar și atunci când sunt clasificate, acestea trebuie să fie credibile, autentice, inteligibile și accesibile pe întreaga durată a ciclului lor de viață. Principiile și cadrul legal ale domeniului ne obligă să solicităm instituirea unui control intelectual asupra acestor cicluri de viață, care nu trebuie confundat cu ceea ce ar putea fi perceput drept intervenții neautorizate asupra conținutului informațiilor. Evidențele și eventualele distrugerii ale unor mărturii considerate neînsemnate trebuie să fie supuse rigorilor legale din punct de vedere arhivistic și nu lăsate, în mod unilateral, exclusiv în sarcina normativelor specifice legislației documentelor clasificate. În România actuală, aducerea documentelor cu valoare istorică într-un registru comun, guvernat de reguli general aplicabile, pare a fi un drum lung, presărat de multe obstacole. Cu toate acestea, acest proces trebuie să aibă loc.

“Forbidden room”. Secret documents from the archive of the University of Iași
(Abstract)

Keywords: National Archives, classified records, University of Iași, formation of a secret archive.

This article aims to provide a perspective on the existence of a secret archive: *“Alexandru Ioan Cuza” University. Secret Correspondence, 1920-1961*. The author proposes a discussion of the conditions that led to the creation of this archival inventory.

The essay also analyzes the history of legislation and regulations concerning classified records during this period, with particular attention to the role of the National Archives as an institution of memory. It questions the theory established by Archives Act no. 16/1996, according to which the National Archives is the sole Romanian authority responsible for public archives. The author argues that it is necessary to offer a new perspective on access to the historical records of institutions, especially classified records. There is a significant tension between state secrecy legislation and archival legislation. For more than thirty years, the National Archives repositories were unable to receive classified records that form part of the national archival fonds. Certain military institutions coordinate public organizations that produce classified records and insist on their destruction once they are no longer considered sensitive. The debate regarding the legal framework of public archives should take into account European models, Romania’s overlapping legislation on classified records, and the institutions that produce records belonging to the national archival fonds without clear rules or professional archival oversight.

In the case of the University of Iași, classified documents have been created since the interwar period. They were originally part of the University’s archive. After being transferred to the Iași branch of the National Archives, these documents were extracted from their original files and reorganized into a separate archival collection. This collection includes both formally classified documents and materials deemed dangerous by the communist authorities. Until this year, these documents had not been made accessible to the public.